

A008

Podiceps nigricollis

(C.L. Brehm, 1831)

Zausznik

Rząd: perkozy, rodzina: perkozy

Status występowania w Polsce

Nieliczny ptak lęgowy prawie całego niżu; na przelocie nie występuje licznie. Stwierdzono wiele przypadków zimowania w kraju.

Opis gatunku

Średniej wielkości perkoz, mniejszy od łyski. Długość ciała 28–34 cm, rozpiętość skrzydeł 50–60 cm, masa ciała 265–450 g. Brak dymorfizmu płciowego. W szacie godowej głowa, szyja, pierś i wierzch ciała są czarne, boki ciała kasztanowobrązowe. Po bokach głowy, za oczami, wyrastają kępki żółtopomarańczowych piór. Czoło jest wysklepione, z krótkim czubem, co nadaje głowie charakterystyczny profil. Dziób czarny, zaostroszony, lekko zadarty, tęcza czerwona. W szacie spoczynkowej upierzenie jest ciemnoszare z jaśniejszymi bokami ciała, gardłem i górną częścią szyi. Prządki szyi szary, wierzch głowy wraz z policzkami ciemnoszare. Młode ptaki są podobne do dorosłych w szacie spoczynkowej, z tym że szara szyja ma odcień nieco rudawy, dochodzący do piersi. Oczy młodych są brązowe. Odzywa się tonami piskliwymi i krótkimi gwizdami.

Możliwość pomyłki z innymi gatunkami

Zausznika można pomylić z rzadkim w naszym kraju i pojawiającym się głównie w czasie przelotów perkozem rogatym *Podiceps auritus* (A007), który ma jednak w szacie godowej rdzawobrązowy przód szyi oraz pomarańczowe pęki piór po bokach głowy w formie krótkich czubów. W szacie spoczynkowej zausznik różni się od niego ciemnymi policzkami, szarym przodem szyi i nieco zadartym dziobem.

Biologia**Tryb życia**

Prowadzi dzienny tryb życia. Jest towarzyski, gniazduje w koloniach, często tworzy nieduże stada.

Lęgi

Zausznik jest zasadniczo gatunkiem gniazdującym kolonijnie, ale wielkość kolonii jest bardzo zmienna i może liczyć od kilku do kilkuset par, choć do lęgów mogą też przystępować pojedyncze pary. Osiąga dojrzałość płciową w wieku dwóch lat. Na lęgowiska przylatuje w kwietniu, a w pierwszej połowie maja przystępuje do lęgów. Zwykle odbywa jeden lęg w sezonie, czasami powtarza zniesienie

po jego stracie. Gniazdo zbudowane jest z butwiejących szczątków roślinnych, w formie niewysokiej platformy, zakotwiczonej do roślinności wodnej, o średnicy 25–30 cm. Składa zwykle 3–4 (do 8) owalnych, białych jaj, które w miarę wysiadywania pokrywają się brązowym nalotem. Wysiadywanie trwa 20–22 dni. Pisklęta są zagniazdownikami i opuszczają gniazdo po wykluciu, będąc pod stałą opieką obojga rodziców, którzy je karmią i wożą na grzbiecie, a nawet potrafią z nimi nurkować. Pisklęta mają na bokach głowy płatki nagiej skóry, które są miejscami wrażliwymi na zmianę temperatury i zmiana ich barwy sygnalizuje stan ciepłoty ciała. Młode stopniowo uzyskują samodzielność przez około 3–4 tygodnie.

Wędrowki

Gatunek wędrowny. Zauszniki przylatują do kraju w końcu marca, a mało obfity przelot trwa do początku maja, z nasileniem w drugiej połowie kwietnia. Rzadko tworzą większe koncentracje i zazwyczaj widuje się skupienia do kilkudziesięciu ptaków, a tylko wyjątkowo po kilkaset. Przelot jesienny jest jeszcze mniej zauważalny i rozciągnięty w czasie. Trwa od sierpnia do listopada, z niewielką kulminacją w październiku. Na wodach przybrzeżnych Bałtyku spotykany rzadko.

Zimowanie

W kraju zimuje nielicznie, zwłaszcza w łagodniejsze zimy. Na wodach morskich spotykany bardzo rzadko, nieco częściej w południowej części kraju, zwłaszcza na Śląsku, gdzie sporadycznie spotykano nawet niewielkie stadka liczące do 11 ptaków. Próbuje zimować na niezamarzających rzekach i zbiornikach zaporowych, a także na akwenach ocieplanych zrzutami wód przemysłowych.

Pokarm

Zauszniki żywią się urozmaiconym pokarmem złożonym głównie z bezkręgowców, zaś pokarm roślinny stanowi mało istotną domieszkę. W sezonie lęgowym są to owady i ich larwy, mięczaki, skorupiaki, małe żaby i ropuchy oraz drobne ryby. Zimą podstawę diety stanowią skorupiaki morskie i małe ryby. Pokarm zdobywają, nurkując oraz zdejmując zdobycz z roślinności wodnej lub z powierzchni wody.

Występowanie**Siedlisko**

Gniazduje na różnego typu zbiornikach wodnych. Większość kolonii jest zlokalizowana na płytkich wodach stawów rybnych, naturalnych jezior lub zbiorników retencyjnych, gdzie gniazda buduje na obrzeżach niskich i niezbyt gęstych szuwarów, wśród kępiastej roślinności wynurzonej lub na skrajach pływających kozuchów roślinności wodnej. Czasami gniazduje w miejscach mniej typowych, np. na odstojnikach cukrowni czy stawach pokopalnianych, gdzie jednak zwykle do lęgów przystępują tylko pojedyncze pary. Jego liczebność jest silnie uzależniona od obecności kolonii śmieszek, w towarzystwie których gniazduje najchętniej, korzystając z ich ochrony przed drapieżnikami.

Siedliska z załącznika I Dyrektywy Siedliskowej, które mogą być istotne dla gatunku

3150 Starorzeczka i naturalne eutroficzne zbiorniki wodne ze zbiorowiskami z *Nymphaeion*, *Potamion*

Rozmieszczenie geograficzne

Areal lęgowy zausznika jest silnie porozrywany i obejmuje obszary na czterech kontynentach. Wyróżniono 3 podgatunki. Podgatunek *P. n. nigricollis* zasiedla rozproszone stanowiska w Europie Zachodniej, a znacznie liczniej i bardziej równomiernie występuje w części środkowej i wschodniej kontynentu oraz w środkowej i wschodniej Azji. Ptaki z tego obszaru zimują na wodach wokół wybrzeży zachodniej i południowej Europy i północnej Afryki oraz na jeziorach Bliskiego i Środkowego Wschodu. Populacje wschodnioazjatycka i południowoafrykańska (inny podgatunek) zajmują stosunkowo mało rozległe obszary, a ptaki tam gniazdujące spędzają zimą na morzach znajdujących się w pobliżu lęgów. Podgatunek północnoamerykański gniazduje w zachodniej części kontynentu – od południowo-zachodniej Kanady do północ-

nego Meksyku, a zimuje głównie na wodach śródlądowych zachodniej części USA, sięgając na południe aż do Gwatemali. Na niektórych jeziorach, np. Salton Sea w Kalifornii, gromadzi się zimą nawet pół miliona zauszników.

Rozmieszczenie w Polsce

Zausznik gniazduje w odpowiednich siedliskach na większości obszaru niżu całego kraju. Najliczniejszy jest w rejonach skupisk kompleksów stawów hodowlanych w dolinie górnej Wisły, na Stawach Milickich w dolinie Baryczy, na Stawach Przemkowskich oraz na niektórych zarastających, płytkich zbiornikach retencyjnych, np. Kostrzyńskim, Goczałkowickim czy Nielisz na Lubelszczyźnie. Wiele stanowisk znanych jest na Mazowszu, Lubelszczyźnie i w Wielkopolsce. W dużym rozproszeniu i stosunkowo nielicznie zasiedla Pomorze, Warmię i Mazury, gdzie mimo obfitości jezior na wielu z nich nie znajdują odpowiednich warunków. Omija także tereny podgórskie.

Status ochronny

Ochrona gatunkowa w Polsce: gatunek objęty ochroną ścisłą (Dz U z 2004 r. Nr 220, poz. 2237)

Status zagrożenia w Europie: S gatunek niezagrożony, którego status ochronny jest prawdopodobnie odpowiedni
BirdLife International: SPEC -

Dyrektywa Ptasia: Art. 4.2

Konwencja Berneńska: załącznik II

Występowanie na obszarach chronionych

Tylko stosunkowo niewielka część populacji krajowej zausznika gniazduje na obszarach objętych jakąś formą ochrony. Są to zarówno parki narodowe, przede wszystkim PN Ujścia Warty, jak i rezerwaty, np. Stawy Milickie, Stawy Przemkowskie.

Rozwój i stan populacji

Wielkość europejskiej populacji lęgowej zausznika szacowana jest na 39 000–150 000 p. Najliczniej gatunek ten zamieszkuje Rosję (10 000–100 000 p.), Ukrainę (15 000–19 000 p.) i Turcję (2000–10 000 p.). W Republice Czeskiej i w Polsce gniazduje do 5000 p. w każdym z tych państw. Na podstawie szacunku wielkości populacji lęgowej, wielkość populacji zimującej w południowej i zachodniej Europie oraz w północnej i zachodniej Afryce oceniono na 117 000–450 000 os.

Zausznik zasiedlił większość obszaru kraju dopiero w latach 80. i 90. XIX w., choć jego gniazdowanie na Śląsku znane było już w latach 30. Niektóre zachodnie obszary zostały zasiedlone dopiero na początku XX w.

Określenie trendu populacji jest bardzo utrudnione z powodu silnych fluktuacji na poszczególnych stanowiskach i niestałości kolonii. Lokalne trendy są często wzajemnie sprzeczne, co sugeruje brak kierunkowych zmian populacyjnych

w skali całego kraju. Największy spadek zanotowano lokalnie w północnej części kraju, gdzie ptak ten zanikł, np. na jez. Łębsko, a drastycznie zmniejszył liczebność na jez. Drużno i na Zalewie Wiślany. W skali regionalnej zausznik jest najliczniejszy na Śląsku, gdzie liczebność jest oceniana na 2000–2500 p., znacznie większe populacje występują też w Małopolsce – ponad 1000 p. i w Wielkopolsce – ok. 650 p. Populacje krajową można ocenić na 4000–5000 p. lęgowych. Największe skupiska lęgowych zauszników znajdują się w następujących ostojach ptaków: Dolina Baryczy (wraz ze Stawami Przygodzickimi 700–900 p.), Dolina Górnej Wisły (do 666 p. w latach 1996–2001), Dolina Dolnej Skawy i Dolina Dolnej Soły (do 273 p. w latach 1996–2002), Stawy w Brzeszczach (106 p. w latach 1996–2001), Zbiornik Nielisz (384 p. w 2001), Ujście Warty (210 p. w 1996) i Stawy Przemkowskie (100–150 p. w latach 1993–1997).

Na przelotach zausznik spotykany jest zwykle w małych stadach – wyjątkowo wiosną 1995 r. na Stawach Przygodzickich spotkano ponad 1500 ptaków. Spotkania zimowe są regularne, ale dotyczą zawsze małej liczby ptaków.

Zagrożenia

Gatunkowi zagraża w Polsce:

- utrata siedlisk gniazdowych w wyniku intensyfikacji gospodarki stawowej połączonej z pogłębianiem stawów, niszczeniem roślinności wynurzonej i likwidacją wysp na stawach hodowlanych;
- utrata siedlisk gniazdowych w wyniku rekreacyjnego wykorzystania (biwakowanie na wyspach) wysp jeziornych;
- niszczenie kolonii mewy śmieszki na stawach rybnych, którym to koloniom często towarzyszą lęgi zausznika.

Propozycje odnośnie do zarządzania

Należy:

- opracować i wdrożyć mechanizmy rekompensowania ekstensywnych metod gospodarowania na stawach rybnych (w tym tworzenia sztucznych, ziemnych wysp przy przebudowie stawów, zachowania rozległych płatów szuwaru i pasów szuwaru wzdłuż grobli oraz ochrony kolonii śmieszki);
- zaprzestać osuszania śródpolnych zbiorników wodnych;
- wprowadzić strefy ciszy i ograniczonej turystyki wodnej na jeziorach w pobliżu lęgów zausznika;
- chronić wyspy jeziorne wraz z otaczającym je pasem szuwaru w formie użytków ekologicznych z zakazem wstępu od marca do końca lipca;
- chronić kolonie lęgowe mewy śmieszki;
- podjąć budowę płytkich, zarośniętych zbiorników wodnych w ramach programu małej retencji.

Propozycje badań

Należy zbadać:

- rozmieszczenie i liczebność krajowej populacji lęgowej;

- sukces rozrodczy w zależności od siedliska i sposobu gniazdowania;
- przeżywalność;
- rozmieszczenie zimowisk i tras przelotu krajowej populacji lęgowej.

Monitoring

- ocena liczebności populacji lęgowej w kluczowych ostojach gatunku na terenie kraju co 3 lata. Metodyka do ustalenia.

Bibliografia

- BARTOSZEWICZ M., WYPYCHOWSKI K., ENGEL J. 2000. Numbers of some birds species in the Słońsk Nature Reserve in years 1994–1997. *Biol. Bull. Poznań*, 37: 235–256.
- BAZA DANYCH OSO – NATURA 2000. Zakład Ornitologii PAN.
- BAZA DANYCH POLSKIEGO ATLASU ORNITOLOGICZNEGO. Zakład Ornitologii PAN.
- BEDNORZ J., KUPCZYK M., KUŹNIAK S., WINIECKI A. 2000. Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna. Poznań, 640 s.
- BIRDLIFE INTERNATIONAL/EUROPEAN BIRD CENSUS COUNCIL. 2000. European bird populations: estimates and trends. BirdLife Conservation Series No. 10. Cambridge, 160 s.
- CRAMP S., SIMMONS K. E. L. (red.) 1983. Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. The Birds of the Western Palearctic. Vol. 1. Ostrich to Ducks. Oxford, 722 s.
- CZAPULAK A., ADAMSKI A., CIEŚLAK M., ZAWADZKI L. 1998. Ptaki wodne rezerwatu „Stawy Przemkowskie” w latach 90. *Ptaki Śląska*, 12: 81–112.
- DOMBROWSKI A., KOT H., ZYSKA P. 1993. Liczebność ptaków wodnych zimujących w Polsce w latach 1988–1990. *Not. Orn.*, 34: 5–21.
- DYRZ A., GRABIŃSKI W., STAWARCZYK T., WITKOWSKI J. 1991. *Ptaki Śląska*. Monografia faunistyczna. Wrocław, 526 s.
- GROMADZKI M., DYRZ A., GŁOWACIŃSKI Z., WIELOCH M. 1994. Ostoje ptaków w Polsce. Gdańsk, s. 403.
- del HOYO J., ELLIOTT A., SARGATAL J. (red.) 1992. Handbook of the Birds of the World. Vol. 1. Ostrich to Ducks. Barcelona, 696 s.
- JERMACZEK A., CZWAŁGA T., JERMACZEK D., KRZYŚKÓW T., RUDAWSKI W., STAŃSKO R. 1995. Ptaki Ziemi Lubuskiej. Monografia faunistyczna. Świebodzin, s. 298.
- JONSSON L. 1998. Ptaki Europy i obszaru śródziemnomorskiego. Warszawa, 559 s.
- TOMIAŁOJC L. 1990. Ptaki Polski; rozmieszczenie i liczebność. Warszawa, s. 462.
- TOMIAŁOJC L., STAWARCZYK T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. Wrocław, s. 870.
- WALASZ K., MIELCZAREK P. (red.) 1992. Atlas ptaków lęgowych Małopolski 1985–1991. Wrocław, s. 522.
- WITKOWSKI J., ORŁOWKA B., RANOSZEK E., STAWARCZYK T. 1995. Awifauna doliny Baryczy. *Not. Orn.*, 36: 5–74.
- WETLANDS INTERNATIONAL. 2002. Waterbird Population Estimates – Third Edition. Wageningen, The Netherlands, s. 226.